

Uit: *De vrouw en haar huis*, nr. 64, september 1970

ANDREAS BURNIER

Schrijven is een verbale poging om orde op zaken te stellen

Gertie Evenhuis

ANDREAS BURNIER, haar debuut EEN TEVREDEN LACH onmiddellijk bekroond met de Van der Hooftprijs, op boekflappen vereenzelvigd met haar hoofdpersoon, die onverhuld een man wil zijn, schrijft over onmacht, onbegrip en de tristesse van het menselijk bestaan. Over ‘De verschrikkingen van het noorden’, de dingen die een mens overkomen als hij eenmaal volwassen is. Over de reis van geboorte naar dood, die voor haar een reis naar ‘het noorden’ is: naar het heldere, eenzame, van god verlaten bewustzijn.

Zij schrijft zeer geserreerd, sec, met een bizar soort humor en een vlijmscherp observatievermogen. Helder en koel, poëtisch en zeer sensitief. Zeer knap taalgebruik. De lichte melancholie van haar verhalen gaat de lezer door merg en been.

De schrijfster

De laatste tijd wordt Andreas Burnier veel gevraagd om te spreken over vrouwenemancipatie, de actiegroep *Man-Vrouw-Maatschappij*, *Dolle Mina*, of het beeld van de vrouw in de literatuur.

Zij zegt, als ik haar voor dit interview opbel: ‘Goed. Maar zullen we het dan niet over vrouwenemancipatie hebben? Virginia Woolf verzuchtte al in haar essays dat zij haar halve leven moest besteden aan het zichzelf waarmaken als geëmancipeerde vrouw, terwijl ze in die tijd had kunnen reizen en avonturen beleven, of desnoods Griekse grammatica leren, als ze een man was geweest. Laten we over politiek of over Joyce praten, maar alsjeblieft niet over vrouwen’.

Niet (dadelijk) over het vrouwenprobleem dus. Het moet gezegd worden dat dat de aandacht ook te veel afleidt van de knappe auteur die Burnier is. Wie de inzet van het verhaal ‘La Argentina’ (verschenen in *Werk van nu*, nr. 4 Manteau, Brussel 1969) leest, voelt ogenblikkelijk haar beheersing over de taal, het woord, de compositie:

‘Tien jaar te laat kwam ik la Argentina tegen. Niets kon meer, alles lag al vast, was al verprutst. Met haar had ik willen trouwen.’

Niet dat wat volgt niet even onthullend is voor persoon en leven van deze schrijfster. Maar men leze zelf. Ook de drie andere romans: *Een tevreden lach*; *De verschrikkingen van het noorden*; *Het jongensuur*; dit najaar aangevuld met *De huilende Libertijn*. (Alle verschenen bij uitgeverij Querido, Amsterdam).

Alles zat er trouwens al in toen de 20-jarige Andreas (zie handschrift) in een brief haar eerste regels schreef over de eenzaamheid, die zich niet zozeer door de afwezigheid of onbereikbaarheid van anderen, als wel door de niet-aanwezigheid van gewenste anderen manifesteert. Met meteen de fiere zelfkritiek: ‘Er is geen groter smaad dan dat belachelijk zijn je niet meer stoort, maar dat je voor één vriendelijk woord je eigen ziel beklad(t).’

Dat was het begin, afgezien van wat kinderproductie die uitmondde in een schoolkrant die zij vol schreef, die een vriendje vol tekende, die haar vader geduldig in veelvoud uittypte, en die werd verkocht à raison van f0,01 per stuk. Ze was toen acht jaar oud, zat in de derde klas van de lagere Montessorischool, en het blaadje werd gelezen (o glorie) zelfs door zesdeklassers. De oorlog maakte er een eind aan.

Voor de oorlog

‘Hoe was dat leven voor de oorlog?’

‘Ik kom uit een liberaal, maar voor de oorlog toch vrij afgesloten Joods milieu. Het aantrekkelijke ervan heb ik altijd gevonden het accent dat op intellectuele prestaties lag. De waardering als je in dat opzicht actief was, zelfs onder niet-intellectuelen. In de totale Nederlandse cultuur is dat niet zo. De upper class houdt zich zelfs liever een beetje dommig, dat vinden ze chic, net als de Engelsen. In de Franse en mediterrane culturen is dat gelukkig anders.’

‘En in de oorlog?’

‘Het was verbijsterend dat je op grond van je fysieke afstamming plotseling in een apart vakje werd gezet. Je mocht niet meer naar zwembaden, parken, bioscopen, of in de tram. Je moest een ster dragen, een aparte Joodse school bezoeken. Je werd vervolgd. Al gauw stierf een oom van mij, in Mauthausen, nog voor de grote uitroeiing begon. In 1942 zijn wij ondergedoken, mijn ouders en ik apart. Familieleden werden opgepakt en vermoord. Minstens veertig familieleden en mensen die ik kende zijn door de Duitsers vermoord.

In het begin bezocht ik dus nog die aparte Joodse school. Het was meer dan een uur lopen naar huis. Onderweg dacht ik altijd: ‘Als ik thuis kom zeggen mijn ouders: ‘De oorlog is voorbij. Dat hebben we net op de radio gehoord.’ Ik stelde me niet voor dat je dat op straat zou merken.’

'Discriminatie als kind?'

'Daar heb ik weinig van gemerkt. Jongens hadden er meer last van, dat ze wel eens werden uitgescholden of zo. Ook later, in mijn studententijd in Amsterdam, viel het me niet op. De Joodse jongens kwamen wel allemaal in één dispuut in het Amsterdams studentencorps. Daar zaten ook wel niet-Joden in, meestal wat kunstzinnige of linkse studenten. Maar de andere corps-disputen, daar werden Joden niet in gevraagd.

Van die jongens hoorde je ook vaker dat ze met banen bij bepaalde grote concerns gediscrimineerd werden. Als Joodse vrouw zou je dat ook ervaren, maar omdat je een vrouw bent, niet omdat je Joods bent. Mannen worden in specifieke situaties agressiever behandeld dan vrouwen die zich traditioneel gedragen. Die zijn maatschappelijk niet gevaarlijk.'

Joods kind ondergedoken

Opgejaagd. Elk uur, elke dag kon er iets gebeuren. De bel kon gaan. Dan rende je naar de achterkant van 't huis. Nu nóg kijk ik in elk nieuw huis hoe ik er weer uit kan. Hier ook, ik kom binnen en *merk* dat ik denk: Een fijn huis. Hier kan je over het dak weg. 't Is krankzinnig, maar voor onze generatie gaat dat nooit meer over. De hele oorlog gaat nooit meer over.

Ondergedoken, bij 18 (precieze aantal is 16. Noot red.) verschillende, een bepaald soort gereformeerde 'adressen' (men leze de unieke beschrijvingen van die periode in *Het jongensuur!*). Gereformeerden, en ook de communisten hebben de meeste hulp geboden. Zij waren niet bang voor de dood. Bovendien zei hun dogma hen in simpele termen wat er te doen viel. Maar de neuroses van het betutteld worden door dit soort domme benepenheid, anderzijds, ('trek je lippen wat in als je buiten komt, Joden hebben van die dikke lippen, etc. etc.) zul je je leven wel niet meer kwijtraken.

'Heimwee? Ik kon het niet in mijn bewustzijn toelaten. Ik was ook nooit ziek. Nooit stout. Volkomen verkrampte toestanden natuurlijk.'

Andreas Burnier praat over dit alles met distantie, niet bitter, ook niet rancuneus: '... och tenslotte kom ik niet uit 't nest en ik hoef er dus niet tegen aan te trappen'.

Joods kind na de oorlog

De jonge Andreas ging (haar ouders hadden de oorlog merkwaardigerwijs overleefd, maar konden in de algehele ontredding weinig aandacht aan haar besteden) uit heimwee terug naar de catechisatie, om de forse zekerheden van het calvinisme terug te vinden. 'Nou dat werd niks natuurlijk, en ik kwam bij de communisten. Ook niks. Alleen hanteerden zij Lenin

waar de gereformeerden Jezus hanteerden, wat schiet je daar mee op. Ze hadden wél goeie kadercursussen daar, economie en zo. Ik ging filosofie studeren, maar de toestand was van een walgelijk paternalisme, zonder communicatie met de hoogleraar, zonder toekomst. Toen met het volgen van de spoedcursus voor onderwijzers de somma van f300 per maand verdiend kon worden ben ik dat gaan doen. 't Is een leuk idee dat ik de eerste vrouw ben die les gaf aan de Hogere Zeevaartschool. Op mijn 31ste ben ik tenslotte opeens snel gaan studeren, promoveren, filosofie; criminologie waarvoor ik nu wetenschappelijk medewerker ben in Leiden. Het is een leuk vak, een soort sociologie eigenlijk.'

Zij woont dus in Leiden, en dat waar zij als haar mening geeft dat er alleen in Amsterdam, Parijs of Griekenland te leven valt: '... ja wat moet je. Maar, Leiden is wel geheel dood. 't Heeft één straat, is geen stad, en 't biedt ook niet de genoegens van het buitenleven. De eeuwen door leeft de bevolking er geïsoleerd van de universiteit. Niet dat dié nou zo progressief is.'

'*Gelukkig?* Dat ben ik eigenlijk alleen als ik 1 schrijf, 2 wetenschappelijk werk doe, 3 reis.'
Reizen dus? Ja vrij veel, hoewel 't altijd beter kan.

Schrijven

'Als onderduik-kind schreef ik al vervolgv verhalen in een schrift. Het moet nog onder een matras in een van die huizen liggen. Je moest soms zo snel vertrekken.'

(citaat uit Het jongensuur): "... toen we terugkwamen na de oorlog, mijn vader en ik, stonden we eerst beneden in een trapportaal. Daarna liet mijn moeder, half huilend en verward pratend, ons boven komen. In een vreemde burgerkamer met geelhouten meubelen omhelsde ze mijn vader. Ik stond in een hoek tussen de deur en de muurkast te wachten, een blauwe alpinopet op mijn kortgeschoren haren, een lange blauwe gabardine regenjas tot ver over mijn knieën.

'Wie is die jongen,' vroeg mijn moeder ten slotte.

'Welke jongen?'

'Die je hebt meegebracht.'

'Maar schat, dat is Simone.'

'Kind, ik herkende je eerst niet. Je bent zo ontzettend veranderd.'

'Hoe gaat het oe, moeder?' vroeg ik.

'Wat praat ze vreemd,' zei mijn moeder.

'Dat is het dialect. Ze moest zich in het dorp aanpassen, voor de veiligheid, Ze leert het heus wel af.'

‘We moeten gauw andere kleren voor haar vinden,’ zei mijn moeder.’

Structuur, ritme, klank

Andreas Burnier, in ruig rood broekpak, met kort, krullerig zwart haar, een vrij abrupte spreektrant:

‘*Het Jongensuur*’ is geenszins bedoeld als een kroniek van de Jodenvervolging, of zelfs maar een oorlogsverhaal in het algemeen. Ik probeer, met behulp van een verhaal, door structuur, ritme en toon toch iets meer en iets anders te vertellen dan én toen gebeurde dat.’

Je kunt de literatuur grofweg verdelen in *vertellende*, waarbij het de auteur vooral om het verhaal zelf is te doen, zo mogelijk een breed visueel panorama te scheppen, en de structuralistische, auditieve, symbolistische, of hoe je het verder wilt noemen. Bij de laatste soort probeert de schrijver met bepaalde stijlmiddelen nog iets anders uit te drukken dan het verhaaltje als zodanig.

De vertellende literatuur (op top-niveau: Dickens bijvoorbeeld, op Nederlands niveau: Vestdijk, vooral diens historische romans), is niet mijn genre. Ik zoek het in de structuur van het verhaal, in het ritme en de klank van zinnen.

Mijn boeken zijn niet naturalistisch bedoeld, hoewel ze dat misschien soms wel zijn. De manier waarop ik schrijf, lijkt nog het meeste op die van sommige Franse romans, vind ik. Bijvoorbeeld *Dominique*, van Fromentin, *Adolphe* van Benjamin Constant, of *Le Diable au Corps* van Raymond Radinguet. Hele secce boekjes zijn dat.

De brede vertellers, Balzac, Dickens, die bewonder ik wel om hun talent, maar ik houd er eigenlijk niet van. Schrijven, dat is voor mij een poging om verbaal orde op zaken te stellen. De chaos bedwingen.’

‘*Hoe komt Een tevreden lach aan zo ’n perfecte compositie, terwijl het toch een debuut is?*’

‘De compositie is in zoverre niet gelukt, dat mijn oorspronkelijke bedoeling: bij elk hoofdstuk een ‘tegenhoofdstuk’ te schrijven, een achterkant van het verhaal als het ware, niet is gelukt.

Ik heb die poging moeten opgeven. De cursieve stukken zijn er een restant van.

Verder heb ik vooral in mijn jeugd betrekkelijk veel gelezen. De *Cahiers van een lezer* van Du Perron ontdekte ik op mijn veertiende jaar, bij toeval. Ze werden voor mij de toegang tot de wereldliteratuur, vooral de Franse en Russische. Nu vind ik de *Cahiers* vrijwel onleesbaar, maar toen waren ze een openbaring voor me. Het oordeel van du Perron over allerlei schrijvers heb ik jarenlang vrijwel blindelings aanvaard.’

Niet leven met een glimlach

‘Leef je zelf het leven met een tevreden lach?’

‘Dat is onmogelijk. Leven is een treurige zaak, tragisch en absurd. Je begint als kind stralend, vol creatieve mogelijkheden. Dat kun je niet vasthouden. Vanaf de lagere school, of misschien al de kleuterschool, wordt alle creativiteit systematisch gedood. Het gymnasium geeft een a-literaire, steriel filologische opleiding. De universiteiten zijn, zeker in Nederland, onwetenschappelijke, achterlijke, stupide tentamenfabrieken, althans voor de studenten. Maar afgezien daarvan: het hele leven is een proces van verharding, inperking, verval. Het enige tegenwicht daartegen zijn de liefde en de kunst. Maar je weet dat de verharding het wint: de ouderdom en de dood halen je in. Het is niet zo erg om op een gegeven moment zeg vijftig jaar, oud, lelijk of ziek te zijn. Het erge is dat je van binnen twintig blijft: een kind in een versleten lijf.’

‘Ouder worden valt je zwaar?’

‘Het ergste zijn alle gemiste kansen, verprutste tijd. Het feit dat je zoveel mogelijkheden moet laten vallen, dat je maar zo weinig kun doen in één leven, is natuurlijk onvermijdelijk. Hoe hoger je komt in het dierenrijk, hoe gespecialiseerder levensvormen. De mensen danken hun bewustzijn aan hun enorme beperktheid. Maar mensen die op hun sterfbed zeggen voldaan te zijn, dat kan ik me niet voorstellen. Wel dat je doodmoe bent en er genoeg van hebt.’

Geen segmentering

‘Ben je het eens met het enorme accent op jeugd tegenwoordig?’

‘Ik vind dat een bizarre zaak. Je kunt je er als tiener bijvoorbeeld niet op laten voorstaan dat je jong bent. Het is geen persoonlijke kwaliteit, net zomin als het hebben van rood haar. Die strakke segmentering naar leeftijd van onze maatschappij, dat strikt gescheiden houden van mensen in leeftijd-laattjes, dat is een typisch Germaans-fascistoïde trekje volgens mij, al is het dan via Amerika tot ons gekomen. In mediterrane samenlevingen, ook in de Franse cultuur, is dat anders. Daar leven de generaties minder star gescheiden, en kan iemand van bijvoorbeeld twintig best een hele goede vriend of vriendin van zestig hebben als het toevallig zo uitkomt.’

‘De ontmoeting met de ander, is die belangrijk?’

‘Mensen waarmee je een relatie hebt gehad, waarvoor je je open hebt gesteld, die blijven bij je, een heel leven. Zelfs als ze weggaan. Dood zijn. Er zijn doden van twintig, dertig jaar geleden, waaraan ik nog bijna elke dag denk, zonder dat ik dat bewust organiseer. Alleen leven kan niet. Zelfs als er niemand is op een gegeven moment, bijvoorbeeld in de gevangenis, is er altijd wel een voorgestelde ander. Je vindt dat bijvoorbeeld heel aangrijpend

beschreven bij Genet in zijn *Notre Dame des Fleurs* (Ned. vert.: *Onze Lieve Vrouw van de Bloemen*) of *Le Miracle de la Rose* (*Het Wonder van de roos*). Zijn *Dagboek van de dief* is overigens slecht, toen was hij verpest door Sartre.

En het zoeken naar de ongrijpbare andere, dat vind je in *Le Grand Meaulnes* van Alain Fournier (*Het grote avontuur*) en in *Nightwood* (*Nachtwoud*) van Djuna Barnes.

Discriminatie

'Heb je het gevoel marginaal te leven? Gediscrimineerd?'

'Op wel zeven manieren. Het pijnlijke is dat de agressie van mensen die zelf marginaal bestaan zich vaak richt tegen andere gediscrimineerde groepen, niet tegen de establishment of de werkelijke onderdrukkers. Studenten-activisten, provo's, nu de Oranje Vrijstaat kabouters zijn vaak bijzonder onsympathiek tegenover vrouwen. Traditioneel exploiterend en tegelijk vol (moralistische, hypocriete) verachting, zoals het in de burgermaatschappij bijna niet meer voorkomt. Kunstenaarsgroepen worden beheerd door kongsi's van mannetjes. Als je naar de televisie kijkt zie je voor 90% mannen die met elkaar praten of het over elkaar hebben of elkaar bestrijden: politiek, sport, kunst, godsdienst, en de zogenaamd wetenschappelijke programma's van de sexe-fascisten van Teleac. In een reeks voorlichtingsprogramma's voor a.s. studenten lieten ze in totaal één meisje zien, en geen enkel vrouwelijk staflid. Het ene meisje kon niet over haar vak praten. Ze moest waarmaken waarom zij *als meisje* techniek studeerde. Walgelijk. Je hebt als vrouw geen identificatiemogelijkheden. Alleen als ze een blote buik of een lachend gezicht nodig hebben komt er even een juffrouw voor de camera. Maar in alle belangrijke dingen ben je afwezig of symbolisch gerepresenteerd door één vrouw tussen tientallen of honderden mannen.'

Citaat uit *Een tevreden lach*:

'O goden, wat heb ik u aangedaan dat ik dit moet uitzitten, straks oud en alleen, een verachte flikker, een gesmade Jood, of op zijn best een verkrampt, zielig, de Hollandse burgerschijn ophoudend namaakwezen. Waarom? Maar wat dan wel?'

Vrouwen: blanke negers van onze samenleving

'Het wezenlijke kenmerk van de discriminatie is dat je er nooit uit kunt komen. Je bent een smerige, luie neger, of een gevaarlijk ambitieuze neger, die de blanke bedreigt. Vrouwen zijn de blanke negers van onze samenleving. Houd je je als vrouw aan de traditionele dienende achtergrondrol, dan word je door onze mannenmaatschappij met enige minachting als een

huisvrouwentruut bekeken. Ben je als vrouw actief, dan heet je een Kenau en heb je last van penis-nijd. Dat laatste is de erfenis die Freud ons heeft nagelaten, een verwarde, Victoriaanse burgerman, die veel kwaad heeft gesticht. Volgens Freud is de vrouw ook ‘van nature’ monogaam, de man polygaam. Dat had hij gedroomd, schrijft hij, en dus is het zo.

Ook de behaagzucht van de vrouw heeft niets met natuur te maken. Het is een eigenschap die haar wordt opgedrongen door haar beperkte sociale rol. Ze kan alleen veilig bestaan via het huwelijk. Het behagen is op de huwelijksmarkt een noodzakelijke vorm van gedrag voor de economisch afhankelijke partner.

Alle normen die alleen voor vrouwen gelden: behagen, niet competitief zijn, niet agressief zijn, niet maatschappelijk ambitieus zijn, zegt Brigid Brophy in *Don't never forget*, dat zijn hele mooie normen als ze voor de hele mensheid zouden gelden. Laat je ze alleen van toepassing zijn voor vrouwen, dan is het uiterst discriminerend.

Ook de godsdienst is contra vrouwen. Eva als de verleidster tot het kwade, de Man-god (hoewel ‘hij’ een lichaamloos wezen moet zijn), het sexe-fascisme van iemand als Paulus, de vrouw als het onreine, wat uit Oosterse godsdiensten afkomstig is, het hele mannen-establishment van kardinalen, bisschoppen, priesters en dominees, die dan weer een grote sociaal-economische macht hebben in de meeste landen en invloed op het cultuurpatroon, dat is allemaal fataal voor de bevrijding van de vrouwelijke mensen.

Onze bijbel is een masculien boek: de projectie van mannelijke angsten en vooroordelen. In andere godsdiensten vind je dat ook, maar de Grieken hadden dan tenminste nog priesteressen. De Rooms-katholieke kerk heeft het het geraffineerdst gedaan: via de Maria-cultus is de vrouw weg gemanoeuvreerd als een wezen dat te goed is voor deze wereld. Zij heeft aan de aardse strijd en de aardse cultuur niet actief deel te nemen: daar is ze te *goed* voor. Zie de hoofse literatuur.

Het cliché van de vrouw als middelaar van de duivel vind je in allerlei literatuur van Joodse auteurs: bij Kafka, bij Elias Canetti in zijn overigens meesterlijke boek *Die Blendung (Het Martyrium)*, bij Philip Roth in *Portnoy's Complaint (Portnoy's Klacht)*. De vrouw als het niet ter zake doende vind je bij haast alle ‘moderne’ auteurs, onder meer in Jack Kerouac's *On the Road*, de ‘bijbel van de beat-generatie’.

Tijdens die priester-affaire in Holland hebben ze er vreselijke drukte over gemaakt of een priester nu wel of niet (gelegaliseerd) met een vrouw naar bed mag. Het kernprobleem: dat iemand met een vrouwelijk lichaam geen priester mag worden, kwam geen moment aan de orde.’

‘Zal er ooit iets veranderen?’

‘Misschien over vijftig jaar. Het onderwijs voor meisjes is slecht. Ze krijgen naar verhouding veel minder kansen dan de jongens. In het bedrijf worden meisjes niet opgeleid, zoals jongens, ze hebben vrijwel geen stijgingskansen. Dan is het huwelijk de enige uitkomst. Ze denken dat ze dat ‘kiezen’, maar in feite is er geen kans. Meisjes-studenten kiezen vaak de maatschappelijk perspectiefloze studies in Holland: talen, kunstgeschiedenis omdat het als ‘onvrouwelijk’ geldt een bêta-vak goed te kunnen. De medische en juridische establishment zijn vrijwel gesloten voor vrouwen, de top van het bedrijfsleven totaal, de ambtelijke toppen in feite ook. Zo krijgen vrouwen nooit werkelijk een aandeel in het structureren van onze samenleving.

De sociale positie van vrouwen is afhankelijk van hun economische positie. Iemand die economisch afhankelijk is van een ander, kan niet autonoom leven. Bij veel vrouwen is er trouwens angst en vijandigheid jegens vrouwen die zich proberen te bevrijden van de rol van tweederangs burger. Ze hebben de vormen van de onderdrukkende groep geïnternaliseerd. Dat zie je ook wel bij negers, joden, arbeiders.

‘We hebben het tóch over vrouwen gehad! Wat is je conclusie?’

‘Dat je van links noch rechts iets moet verwachten in onze maatschappij, als je een vrouw bent. Dat je het helemaal zelf moet maken’.

Citaat uit *Een tevreden lach*:

‘Mijn god, Holland. De waterzon, de namaakzon van Holland. Het namaakleven. Terug in de kramp. Terug? Nee, dat nooit. Zomin als ik ‘terug’ kan naar de Balkan, zomin zal ik terugvallen in de levensangst. Verder wil ik. Als het niet anders kan dan in Holland, dan zal ik er doorheen gaan: door nog twee studie jaren, door die blikken, het gezijd, de roddels, de achterklap, afgunst achter de horren, de jurk die je wel aan moet hebben bij bepaalde gelegenheden, het: nou, mijn man lust wel een borreltje op zijn tijd hoor, maar met mate natuurlijk, de pastoors, de dominees, de Hollandse radio, de Hollandse kranten, de hele stervensellende, want eens, achter die troep, zal een nieuwe horizon opengaan, een nieuwe zonwereld, een nieuwe mensenwereld. Dan zal ik alles afgeboet hebben en weer gewoon mogen leven, als een man als een mens’.

Zie je het nog zo?

‘Niet meer. Elk boek, ook dit, is een fase in je bestaan. Dit was de fase van het verzet. De tweede fase is de zelfaanvaarding. Ik ben een vrouw. Ik wil recht hebben op al mijn eigenaardigheden, op een volwaardig bestaan zo als ik ben. Aan de Dolle Mina’s zie je dat het in principe kan: die zijn zo vrouwelijk als wat’.